

**FAYZULLA XO‘JAYEVNING SIYOSIY FAOLIYATI: BUXORO
ISLOHOTCHILIGIDAN DAVLAT BOSHQARUVIGACHA**

Kamolova Mahliyo Shuhrat qizi

O‘zbekiston Milliy Universiteti. Tarix fakulteti talabasi.

Annotatsiya. Maqolada Fayzulla Xo‘jayevning XX asr boshlaridagi Buxoro siyosiy hayotidagi o‘rni, jadidchilik va Yosh buxoroliklar harakatidagi ishtiroki, Buxoro Xalq Sovet Respublikasi hamda O‘zbekiston SSR boshqaruvidagi faoliyati tarixiy jarayonlar bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi. Uning modernizatsiya g‘oyalari, siyosiy muhosasalari va sovet markazlashuvi sharoitidagi faoliyatining ziddiyatli jihatlariga e‘tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: Fayzulla Xo‘jayev, Buxoro, jadidchilik, Yosh buxoroliklar, BXSR, O‘zbekiston SSR, siyosiy islohot, qatag‘on.

Abstract. This article examines Fayzulla Khojaev’s role in the political life of Bukhara in the early twentieth century, focusing on his participation in the Jadid movement and the Young Bukharans, his leadership in the Bukharan People’s Soviet Republic, and his work in the Uzbek Soviet Socialist Republic. Using a historical-contextual and comparative approach, the article considers reformist aspirations alongside the political constraints created by Soviet centralization. It argues that Khojaev’s political legacy should be assessed in the context of the transition from the emirate to new republican institutions, while taking account of both modernization initiatives and the limits of political autonomy. The article also addresses his arrest and execution during the Stalinist purges.

Keywords: Fayzulla Khojaev, Bukhara, Jadidism, Young Bukharans, Bukharan People’s Soviet Republic, Uzbek SSR, political reform, political repression.

KIRISH

XX asr boshlarida Buxoro amirligi murakkab ijtimoiy-siyosiy sharoitni boshdan kechirdi. An’anaviy boshqaruv tizimi, ta’lim va iqtisodiy munosabatlarni yangilash zarurati mahalliy ziyolilar orasida islohotchilik qarashlarini kuchaytirdi. Shu muhitda shakllangan Fayzulla Xo‘jayev (1896–1938) Buxorodagi siyosiy o‘zgarishlarning faol ishtirokchisiga aylandi.

Uning faoliyatini faqat bir siyosiy tuzum doirasida baholash yetarli emas. Xo‘jayevning qarashlari amirlikni isloh qilish talablaridan respublika boshqaruvini tashkil etish, keyinchalik esa sovet tizimidagi rahbarlik vazifalarigacha bo‘lgan tarixiy bosqichlarni qamrab oladi.

Jadidchilik va Yosh buxoroliklar harakatidagi ishtiroki

Fayzulla Xo‘jayev Buxoroning savdogar oilasida voyaga yetdi. Ta’lim va ijtimoiy hayotdagi yangilanishga qiziqish uni jadidchilik muhiti bilan yaqinlashtirdi. Jadidlar

“DUNYO TA'LIMI SIFATINI OSHIRISHNING ILG'OR USULLARI ILMIY JURNALI”

5-Oktyabr, 2026-yil

maktablarni isloh qilish, savodxonlikni oshirish, zamonaviy bilimlarni yoyish va jamiyatni taraqqiyotga yo'naltirish tarafdori edilar.

Yosh buxoroliklar harakati amirlikda boshqaruv va ijtimoiy tartiblarni o'zgartirishga intildi. Xo'jayev ushbu harakatning ko'zga ko'ringan arboblardan biri sifatida siyosiy tashkiliy ishlar bilan shug'ullandi. 1917-yildagi siyosiy voqealar va islohotlarga qarshi qarshilik harakatning faoliyatini keskinlashtirdi. Amirlikdagi repressiv muhit ko'plab islohotchilarni tashqi siyosiy tayanch izlashga undadi.

Bu davrda harakat ichida ham maqsad va usullar yuzasidan turli qarashlar mavjud edi. Shu sabab Xo'jayevning faoliyatini jadidlarning barcha qarashlari bilan aynanlashtirmasdan, aniq siyosiy vaziyat doirasida o'rganish muhimdir.

1920-yil voqealari va Buxoro Xalq Sovet Respublikasi

1920-yil sentabrida Buxoro amirligi ag'darildi. Bu jarayon Qizil Armiya harbiy aralashuvi bilan uzviy bog'liq bo'lib, uni faqat mahalliy islohotchilar tashabbusi sifatida talqin qilish tarixiy manzarani to'liq aks ettirmaydi. Buxoro Xalq Sovet Respublikasi (BXSR) tuzilgach, Fayzulla Xo'jayev uning hukumat rahbarlaridan biriga aylandi.

Yangi hukumat oldida davlat idoralarini shakllantirish, xo'jalikni tiklash, ta'limni kengaytirish va jamiyatdagi eski institutlarni o'zgartirish kabi vazifalar turardi. Xo'jayev davlat boshqaruvida zamonaviy ma'muriy yondashuvlarni joriy etishga intildi. Biroq respublikaning amaliy siyosiy mustaqilligi sovet Rossiyasining harbiy va siyosiy ta'siri bilan cheklangan edi.

BXSR davridagi o'zgarishlarni baholashda ikki holatni birgalikda ko'rish lozim: bir tomondan, maorif va boshqaruvni yangilashga urinishlar; ikkinchi tomondan, siyosiy muxolifatning cheklanishi va markaziy hokimiyat ta'sirining kuchayishi.

O'zbekiston SSR boshqaruvidagi faoliyati

1924-yilgi milliy-hududiy chegaralanish natijasida Markaziy Osiyoning siyosiy xaritasi qayta shakllandi. 1925-yilda O'zbekiston SSR tashkil topgach, Fayzulla Xo'jayev respublika Xalq Komissarlari Soveti raisi sifatida faoliyat yuritdi. U bu lavozimda 1937-yilgacha ishladi.

Uning rahbarlik yillari iqtisodiyot, qishloq xo'jaligi, sanoat va madaniy-ma'rifiy sohalarda katta o'zgarishlar bilan kechdi. Shu bilan birga, 1920–1930-yillardagi sovet siyosati, xususan majburiy kollektivlashtirish va ma'muriy-buyruqbozlik tizimi aholi hayotiga og'ir ta'sir ko'rsatdi. Respublika rahbarlarining qarorlari umumittifoq siyosatidan ajralgan holda qabul qilinmagan.

Xo'jayevning siyosiy merosini xolis baholash uchun uning maorif va kadrlar tayyorlashga oid tashabbuslarini ham, sovet boshqaruv tizimida yuqori lavozim egallagan shaxs sifatidagi siyosiy mas'uliyatini ham hisobga olish zarur.

Siyosiy ziddiyatlar va qatag'on

1930-yillarning ikkinchi yarmida SSSRda siyosiy qatag'onlar avj oldi. Markaziy hokimiyatga nisbatan mustaqil fikrlashda gumon qilingan ko'plab davlat va jamoat arboblari ta'qib etildi. Fayzulla Xo'jayev 1937-yilda lavozimidan chetlashtirilib, hibsga olindi.

1938-yilda u Moskvadagi siyosiy sud jarayonida ayblanib, otib tashlandi. Keyinchalik sovet davrining o'zida unga nisbatan chiqarilgan hukm bekor qilinib, oqlangan. Ushbu voqealar totalitar boshqaruv sharoitida hatto yuqori mansabdagi siyosatchilar ham repressiya qurboniga aylanganini ko'rsatadi.

Xo'jayev taqdiri XX asr O'zbekiston tarixidagi murakkab muammoni ochib beradi: mahalliy modernizatsiya istaklari bilan markazlashgan sovet hokimiyati manfaatlari o'rtasidagi ziddiyat.

Tarixiy ahamiyati va bugungi baho

Fayzulla Xo'jayevning siyosiy faoliyati Buxoroda an'anaviy amirlik boshqaruvidan yangi respublika institutlariga o'tish jarayonini o'rganishda muhim manbadir. Uning hayoti jadidchilik, inqilob, milliy-hududiy chegaralanish va sovet davlat qurilishi singari jarayonlarni bir-biriga bog'lab turadi.

Tarixiy shaxsga baho berishda uni mutlaqo ideallashtirish yoki biryoqlama qoralash ilmiy yondashuvga mos kelmaydi. Xo'jayevning islohotchilik maqsadlari, siyosiy tanlovlari va ular yuzaga keltirgan oqibatlar manbalar asosida qiyosiy tahlil qilinishi kerak.

Xulosa

Fayzulla Xo'jayev XX asr birinchi yarmidagi Buxoro va O'zbekiston siyosiy tarixida muhim o'rin egallagan arbobdir. U Yosh buxoroliklar harakatidan boshlab BXSRR va O'zbekiston SSR hukumatini boshqarishgacha bo'lgan yo'lni bosib o'tdi. Uning faoliyatida yangilanishga intilish va sovet siyosiy tizimining cheklovlari bir vaqtda namoyon bo'lgan.

Mazkur mavzuni maktab tarix darslarida o'rganish o'quvchilarda tarixiy hodisalarga tanqidiy yondashish, siyosiy qarorlarni o'z davri sharoitida baholash va manbalar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. “Xo'jayev Fayzulla” maqolasi. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti.
2. Khalid, A. Making Uzbekistan: Nation, Empire, and Revolution in the Early USSR. Cornell University Press, 2015.
3. Khalid, A. The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. University of California Press, 1998.
4. Allworth, E. (ed.). Central Asia: 130 Years of Russian Dominance, A Historical Overview. Duke University Press, 1994.
5. O'zbekistonning yangi tarixi. 2-kitob: O'zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida. Toshkent: Sharq, 2000.